

A modern amerikai kerámia úttörője: Zeisel Éva

A magyar formatervezés világhírű úttörői közé tartozik az itthon szinte ismeretlen Zeisel Éva, akinek különlegesen szép edényeiből hazánkban először nyílt kiállítás az Iparművészeti Múzeumban.

Az idős művész nő Kovács Margit ünnepelt kortársa, ma is fiatalos energiával alkot. Sok évtizedes távollét után is tökéletesen beszél és fogalmaz magyarul. Megragadó egyszerűséggel foglalja össze művészeti elveit, melyek több évtizedes pályafutása közben szűrődtek le tervezési gyakorlatában, s amelyekkel annak idején a brooklyni Pratt Institute Art School-ban megindította a korszerű amerikai porcelántervezést.

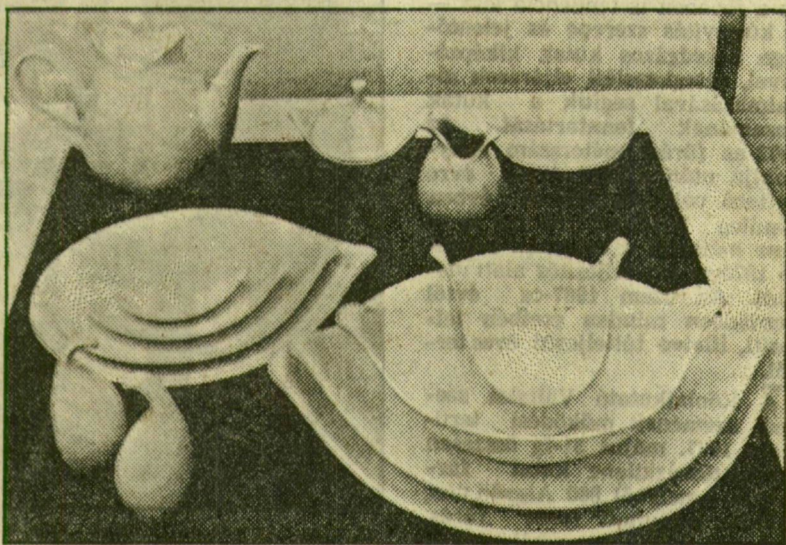
— Kérem, beszéljen pályafutásáról!

— Nekem mindig az volt az érzésem — mondja —, hogy az ipar számára tervezni legalább akkora öröm, mint az edényeket kézzel megformálni. Amikor a formaterv egy hosszú fejlődési folyamat eredményeként először bújik ki az öntőformából, még nedves, sérülékeny és törékeny agyagként, vagy ha később az ember látja, hogy tárgyai tömegesen valósulnak meg, ugyanolyan beteljesülést érezhet. Akár egy nyugat-indiai falu piacán találkoztam — formaterveimmel, akár a zürichi repülőtér éttermében, egyaránt úgy éreztem magamat, mintha egy egész sereg kitűnően nevelt gyermek édesanyja volnék. Amikor az ipar számára dolgozik, a formatervező nem a korongból méri a formát. Sokszor maga a megbízó adja a kreatív motívációt. A Red Wing Pottery kerámiaüzem azért keresett fel például, hogy a Greenwich Village-i üzletnek megfelelő, földtűnő dolgokat találjak ki számukra, olyasmit, amire az emberek odafigyelnek. Castleton nagyon hágyományos, elegáns ét-készletet rendelt meg, mely illik a legelegánsabb amerikai ebédlők légköréhez. Pályafutásom során gyakran arra is megkértek, hogy tárgyait ne csak használati szempontból legyenek megfelelőek, hanem olcsón értékesíthetők is legyenek. 1931-ben írtam: „az olcsó értékesítés lehetősége olyan megkötöttség, amellyel a formatervezőnek gyakran számolnia kell, s ami miatt nem tervezhet olyan tárgyat, melynek sorozatgyártása felesleges nehézségeket támaszt, és különleges hozzáértést, speciális technológiát igényel...” A formatervnek figyelembe kell vennie az életökemence belső terének optimális kihasználását, a késztermékek árával kapcsolatos megkötések befolyásolhatják a funkcionális vagy esztétikai követeléseket. Ha azonban a formatervező minden esetben alaposan átgondolja ezeket a korlátozásokat és nyitottan, akár mint egy új ösvény felé vezető jelekre tekint rájuk, a korlátozások még ötletek forrásaivá is lehetnek.

Nagyon megszívlelendő, amit a funkció szerepéről mond:

— Még fontosabb, hogy a formatervező tisztában legyen azaz, hogy a forma nem következik a funkcióból, ahogy a termelési eljárásból sem. A legkülönbözőbb célokra használható kerámiák előállítására, s a legkülönbözőbb gyártási eljárások bevezetésére számtalan, egyaránt vonzó lehetőség kínálkozik.

A nyitottság az új utak keresésére, az emberközpontúság, fantázia és a lehetetlent nem ismerő technológiai szakismeret jellemző munkáira, melyek számadunk csaknem minden mozgalmát követték a maguk idejében. Emellett a klasszikus távol-keleti porcelánhágyomány éppúgy megihlette, mint a hazai népi kerámia, amely elindította a csúcsok felé a képzőművészek készülő fiatal lányt, aki a főiskolát otthagya Karapancsik János fazekasmestertől sajátította el az alapfogalmakat

Zeisel Éva kerámiái

Magyaros-népi, némi bécsi hatást tükröző munkáival már 1926-ban szerepelt a philadelphiai kiállításon. Utána a Kispesti Kerámiagyár tervezőjeként dolgozott, majd tudását tökéletesíteni Hamburgba utazott. 1928-ban Palasovszky Ödön avantgárd színházában díszlet-tervező volt, de már az év végén a schrambergi majolikagyár tervezője lett, ahol korai kubista-konstruktivisták, geometrikus formájú, erőteljes színezésű készleteket és díszedényeket tervezett. Berlinben a Neue Sachlichkeit szellemében dolgozott. 1932 elejétől a Szovjetunióban, a Lomonoszov és a Dulovói porcelángyáraknak tervezett készleteket az ottani klasszikus porcelánok hatása alatt. Karrierje az Egyesült Államokban bontakozott ki, ahová 1938-ban érkezett. Először az Art Deco szellemében tervezett ajándéktárgyakat, és oktatott a Pratt Institute-ban, Brooklynban. 1942-ben kapta egyik legfontosabb megbízását a Castleton gyártól. Ez az ét-készlet a maga tökéletesen kiértelt, modern formaképzésével az amerikai formatervezés úttörőmunkái közt szerepel.

A nagy siker után sorra kapta megbízásait a különféle amerikai kerámia- és porcelángyártól, így a Red Wing Pottery-től a családi étkezések számára tervezett színes, matt és fényes mázas készletekre, majd a Hall gyártól legnépszerűbb, nagy sorozatban gyártott, klasszikusan egyszerű, kiértelt, tálaló- és főzőedényeire, melyeknek találóedényei a stilizált madárformákra emlékeztetnek kissé. Sorra teljesítette megrendeléseit az ötvenes években Nyugat-Németországon át Olaszországig, sőt Japánig és Indiáig. Némely formája kissé antropomorf jellegű, de szerencsés ötvözetet alkot a klasszikus edényformákkal. A hatvanas évektől kezdve tervezői tevékenysége alábbhagyott, majd 1982-ben hazatérve a pécsi Zsolnay gyár számára tervezett néhány klasszikus formájú eozinmázás edényt.

Zeisel Éva munkáit a nagyipari termelés és a korszerűség követelményeinek figyelembevételével mellett igen erős személyes jellegű, önálló formavilág jellemzi.

BRETYÁNSZKY ILONA

POLNER ZOLTÁN

Gauguin Tahitiben

Az óceán ravatalán ott feküdt Tahiti, az orchideák szigete. Csillagesős nyár volt. Izzott a hatalmas víz bűvöletében a fénygalakszis

és fehér bennszülöttek jöttek körém Párduc szemű, vad pusztai népek. Hozták a temetőket Fullasztó por aranylott sugárnyalában s riadt harangok

zokogtak messziről a csöndben. Végül minden megbocsátható. Egy sirálysíkkoltásban átöltem a végtelent és tudtam ott állok majd a nyitott kapukban

egyszer. Ott, hol a komor éjben a mindenség örök titka ragyog s kallódó álmok kényéjében szülőföldem szívéhez emel de az már egy másik éj lesz

FODOR ANDRÁS

Mozdulat

Kikönyökölök minden este a csillagtnan égre, Odalenn megvakult falak, utak kietlen pusztasága

Cirádák, ormok értelmetlen csendje. Az ablakrészen át kilódukt horkolások ütemébe belesikong a villamoskerék.

És mindig, mindig ugyanúgy. S mert vállaltam az állhatatosságot, el kell viselnem, hogy a látszat siket közsurdokában élek.

Miként, merev üveghasábok fehér hágsói csüngenek az égen, sorsom elrendelt mértánában fészengve nekem is így kell várnom.

Tudom, hogy minden percemet az anyag béna közönyébe vették, de csontjaim hordják az ismeretlent a mozdulat megváltozó robbanását.

Doktoravatás, 1947

A Délmagyarország 1947. június 13-i számának negyedik oldalán, a hírek között olvasható: „Doktoravatás. Szombaton délen fél egykor avatják bölcsészdoktorrá a központi egyetem aulájában Katona Imre tanárt, Lőkös Zoltán tanárjelöltet, a Délmagyarország munkatársát és Péter László tanárjelöltet, egyetemi gyakornokot.”

Nem csak hármunkat avattak persze akkor, hanem kívülünk még vagy tucatnyi végzett bölcsész, de hogy kiket, már nem emlékszem. Akkoriban sem nagyon ismertük egymást. Egyrészt, mert nem volt szokás a középiskolához hasonló barátkozás, másrészt meg, nem mindenki doktorált rögtön a negyedik év, a nyolcadik szemeszter végén, hanem jóval később, így tehát akiket velünk együtt avattak, évekkal előbb jártak egyetemre, nem is láttuk őket. Katona Imre is egy vagy két évvel előbb végzett, mint mi, ő is csak azért került be a Délmagyarország hírébe, mert barátunk volt, néprajzi kutatásai révén ismerkedtünk meg.

Együtt avattak bennünket „az öreg kollégával” is, aki vagy húsz évvel idősebb lehetett nálunk, velünk járt órákra, de jellemzően, sem akkor nem tudtam, sem most nem tudom, a nevét. Pedig még néhány éve rendszeres látogatója volt a Somogyi Könyvtárnak, s mindig köszöntöttük egymást. Mióta új épületében van a könyvtár, nem láttam. Talán meg is halt azóta

VIHAR
Egy pohár vízben

Evekkal később árulta el Greguss Pál professzor, a természettudományi kar akkori dékánja, így az egyetemi tanács

tagja, hogy az avatáson való viselkedésünk miatt kockán forgott doktori diplománk. Tiszteletlenség címén meg akartak fosztani bennünket — Lőkös Zoltán és engem — a doktori címtől. Hogy pontosan ki, nem árulta el, csak azt sugta meg, hogy ő védett meg bennünket, s így napirendre tértek magatartásunk fölött.

Mi is történt valójában? Magyarországon már több mint egy éve, 1946. február elseje óta köztársaság volt, a hagyományos eljárás szerint azonban a doktorandusokat a királyi koronával ékesített díszbotra, jogarra eskették. Lőkös Zoltán barátommal mi ez ellen föllázdunk.

Eppen ma negyven éve fölkerestük belgyógyászati klinikáján Purjesz Béla professzort, prorrektort, aki velünk előző évi rektorsága idején, mint a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság (SZEFI) vezetői, rendszeres kapcsolatot tartottunk, és meggyőztük őt arról, hogy a jogaron levő koronát vonassa be nemzetiszínű szalaggal. Purjesz álmélkodott ugyan kérésünkön, de megskokta 1945–46-ban sok furcsa kívánságunkat, így beleegyezett a dologba.

Töle egyenesen a tanácsjegyzőhöz mentünk (névére már nem emlékszem), s közöltük vele, a prorrektor intézkedését. „Elmondották — szól rólunk az ügyet rögzítő jegyzőkönyv —, hogy ezt azért kérték a prorrektortól, mivel a mai viszonyok között nem tartják lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek, hogy a szent koronára tegyenek esküt.” A tanácsjegyző másnap, az avatás előtt, megkérdezte Purjeszt, valóban úgy rendelke-

zett-e, ahogyan mi közöltük vele. „A prorrektor rendelkezését megerősítette. Ennek következtében a jogaron levő szent koronát [a tanácsjegyző] nemzetiszínű szalaggal bevonatta, és az avató közgyűlés előtt az avató tanácsnak a nemzetiszínű szalaggal részben bevont jogart bemutatta. A jelen levő tanács-tagok a bevonást tudomásul vették.”

MÉLTÓZTASSÉK
VAGY SZÍVESKEDJÉK?

Ez még csak első vétünk volt. Amde éppen kettőnket bíztak meg azzal, hogy társaink nevében a tanácsot doktorrá avatásunkra megkérjük, majd pedig avatásunkat megköszönjük neki. Ehhez gépelten kezünkbe adták a megfelelő szöveget. Nekem a kerőt, Lőkös Zoltánnak a megköszönést. Csakhogy ezen én ezt olvastam: „Kérjük, méltóztassék minket doktorrá avatni.” Valamikor az egyetemi tanár méltóságos úr volt, nyilván, innen maradt meg ez a fogalmazás. Ebbe mi nem nyugodtunk bele. Tintával kijavítottuk, s így is olvastuk föl. En ezt: „Kérjük, szíveskedjék minket doktorokká avatni.”

Lőkös Zoltán szintén módosított a köszöntő szövegben. Az elején csak szórendet változtatott. A gépeltszöveg így szólt: „Fogadják — kérem — doktorrá avatásunkért köszönetünket.” Ő így mondta: „Kérem, fogadják doktorrá avatásunkért köszönetünket.” Azután így kellett volna folytatnia: „Eskükhöz és köteleességünkhöz hiven, mindenkor arra fogunk törekedni, hogy állásunk tekintélyét megóvjuk, nemkülönben szak-tudományunkat és tudomány-

egyetemünk gyarapodását, virágzását és ezzel hazánk javát tehetségünkhöz képest előmozdítsuk.”

Lőkös Zoltán az utolsó mondatba beszúrta hazánk és népünk javát

AZ ÚJ SZÖVEG

Az egyetemi tanács jóváhagyta Purjesz prorrektor intézkedését a jogar bevonásáról, de a mi szövegünket nem. Új köszönő mondókat fogalmaztak, s ebben egyrészt kitartottak a méltóztassanak mellett, másrészt hazánk után — a népünk helyett — az emberiség szót szúrták be. A jegyzőkönyv pedig a mi módosításunkra utalva, így szólt: „Ez esetről kifolyólag az Egyetemi Tanács szükségesnek tartja leszögezni, hogy a Tanács által előírt szöveg önkényesen meg nem változtatható. Erre az avatandók figyelmeztetendő azzal, hogy a szöveg megváltoztatása a Tanács elleni tiszteletlenséget jelent, ami a Tanács iránti tiszteletre tett esküvel ellentétben van, és ehhez képest súlyos következményeket vonhat maga után.”

Minket azért nem büntetett meg a tanács. Mit sem sejtettünk a helyesbítéseinkkel föl-kavart viharról, csak évek múltán hallottuk, hogy veszélybe került doktori címünk. De gondoltam, nemcsak Greguss professzor állt mellénk, hanem Purjesz Béla is, hiszen helybenhagyta a jogar bevonására tett javaslatunkat.

Aki nem hiszi, járjon utána. Ebben az esetben könnyen meg is teheti, mert a Szegedi Egyetem 1971. október 8-i számában levéltári forrásból közölte az általam is idézett dokumentumokat. En is csak ebből ismertem meg a részleteket.

PÉTER LÁSZLÓ